

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2017
ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στις άλλες δηλαδή ικανότητες, όπως ακριβώς εσύ λες, εάν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής, ή (ικανός) σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη, στην οποία δεν είναι, τον περιγελούν ή αγανακτούν, και οι συγγενείς του τον πλησιάζουν και τον συμβουλεύουν με τη σκέψη ότι είναι τρελός· στη δικαιοσύνη όμως και στην άλλη πολιτική αρετή, και αν ακόμα γνωρίζουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια εναντίον του εαυτού του μπροστά σε πολλούς, πράγμα το οποίο στην πρώτη περίπτωση θεωρούσαν ότι είναι σωφροσύνη, το να λέει δηλαδή κανείς την αλήθεια, σ' αυτή την περίπτωση (το θεωρούν) τρέλα, και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, διαφορετικά (ισχυρίζονται) ότι είναι τρελός αυτός που δεν προσποιείται ότι κατέχει τη δικαιοσύνη· γιατί, κατά τη γνώμη τους, είναι αναγκαίο ο καθένας να μετέχει με οποιονδήποτε τρόπο σ' αυτή, διαφορετικά (είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.

B1. Ο Πρωταγόρας, για να πείσει το Σωκράτη ότι «κάθε άνθρωπος μετέχει στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή» (αποδεικτέα θέση), χρησιμοποιεί μια **εμπειρική απόδειξη** (τεκμήριον) που προέρχεται από τα εμπειρικά δεδομένα της αθηναϊκής οργάνωσης. Αποτελεί εμπειρία κοινή και αποδεκτή από όλους και γι' αυτό είναι

τυπικό τεκμήριο. Επιπλέον, το σχήμα της αντίθεσης το χρησιμοποιεί ο ρήτορας για να δείξει τι ισχύει στο χώρο της τεχνικής γνώσης και τι στο χώρο της δικαιοσύνης είναι ένα κλασικό, τυπικό στοιχείο ρητορικής που χρησιμοποιείται στους ρητορικούς λόγους.

1° παράδειγμα: αν κάποιος ισχυριστεί ότι είναι γνώστης μιας τέχνης, είναι π.χ. αυλητής, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι, οι άνθρωποι τον κοροϊδεύουν, θυμώνουν μαζί του και οι φίλοι του προσπαθούν να τον συνετίσουν αντιμετωπίζοντάς τον σαν να είναι τρελός (*«έν γάρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς .... ὡς μαινόμενον»*). Όσον αφορά, λοιπόν, την ικανότητα ή τις γνώσεις σε κάποια τέχνη, επαινείται το να λέει κανείς την αλήθεια. Διαφορετικά, καταδικάζεται στη συνείδηση της κοινής γνώμης.

2° παράδειγμα: αν κάποιος ισχυριστεί δημόσια ότι είναι άδικος, οι άλλοι τον θεωρούν τρελό, ακόμα κι αν είναι πράγματι άδικος. Δηλαδή, ενώ στην προηγούμενη περίπτωση η ειλικρινής παραδοχή της αδυναμίας θεωρείτο σωφροσύνη, τώρα θεωρείται τρέλα (*«έν δέ δικαιοσύνη ... ένταύθα μανίαν»*). Η συνύπαρξη των ανθρώπων είναι αδιανόητη, αν δε διαθέτουν όλοι την πολιτική αρετή. Γι' αυτό, κι αν ακόμη κάποιος στερείται τη σωφροσύνη ή τη δικαιοσύνη, την πολιτική αρετή γενικά, πρέπει να υποκρίνεται ότι τις κατέχει (*«πάντας δείν φάναι εἶναι δικαίους ἔάντε ὧσιν ἔάντε μή»*). Αν δε συμβαίνει αυτό, δεν πρέπει να συγκαταλέγεται μεταξύ των ανθρώπων (*«μή εἶναι έν ανθρώποις»*), δηλαδή να εξορίζεται και να του στερούνται τα πολιτικά του δικαιώματα.

B2. Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει ότι αν κάποιος ισχυριστεί δημόσια πως είναι άδικος, οι άλλοι τον θεωρούν τρελό, ακόμα κι αν είναι πράγματι άδικος. Κι αυτό γιατί δε φαίνεται φυσικό να υπάρχει άνθρωπος που να παραδέχεται ότι είναι άδικος, εφόσον η δικαιοσύνη είναι αρετή που πρέπει να χαρακτηρίζει όλους τους ανθρώπους (*«ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχί ἀμῶς γε*

πῶς μετέχειν αὐτῆς»). Η συνύπαρξη των ανθρώπων είναι αδιανόητη, αν δε διαθέτουν ὅλοι την πολιτική αρετή. Ειδικότερα το σκεπτικό του Πρωταγόρα μπορεί να ερμηνευθεί και ως εξής:

α) ακόμα κι ένας άδικος είναι σε θέση να διακρίνει τη δίκαιη από την άδικη πράξη. Αυτό σημαίνει ότι έχει μέσα του κάποια στοιχεία δικαιοσύνης, που όμως δεν έχουν καλλιεργηθεί επαρκώς, ώστε να τον αποτρέψουν από τη διάπραξη της αδικίας. Άρα, δε θα πει αλήθεια, αν ισχυριστεί ότι είναι άδικος.

β) το να ομολογεί κάποιος δημόσια την αλήθεια, ότι δηλαδή είναι άδικος, θεωρείται παραφροσύνη, διότι:

- θα υποστεί ποινές,
  - θα αμαυρωθεί η δημόσια εικόνα του
- Κανένας λογικός άνθρωπος δεν θέλει να συμβεί κάτι τέτοιο. Ο Πρωταγόρας φαίνεται να δεισδύει στη νοοτροπία των ανθρώπων και να παρατηρεί ότι δεν τους ενδιαφέρει το τι πρέπει ή είναι σωστό να κάνουν, αλλά το τι τους συμφέρει να κάνουν. Επίσης, δεν τους ενδιαφέρει η πραγματική τους εικόνα (το **εἶναι**), όσο η εικόνα που συνάδει με τα προβαλλόμενα κοινωνικά πρότυπα και το κοινώς αποδεκτό σύστημα αξιών (το **φαίνεσθαι**). Συνεπώς, η κοινωνική ηθική και το συμβατικό αίσθημα δικαίου αφορά (και πρέπει να αφορά) ὅλους τους ανθρώπους, διαφορετικά θέτουν τον εαυτό τους έξω από την κοινωνία και υφίστανται ὄ,τι συνεπάγεται αυτό.

B3.

Στο μεταφρασμένο απόσπασμα ο Σωκράτης προκειμένου να αποδείξει το μη διδακτό της πολιτικής αρετής φέρνει ως παράδειγμα τη στάση των Αθηναίων στην εκκλησία του δήμου. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι στην εκκλησία του δήμου, όταν οι Αθηναίοι, οι οποίοι είναι σοφοί, συζητούν για θέματα που απαιτούν ιδιαίτερη τεχνογνωσία (π.χ. οικοδομική, ναυπηγική τέχνη), θεωρούν σωστό να δέχονται τη γνώμη μόνο των ειδικών. Όποιος μη ειδικός επιχειρήσει να εκφέρει τη γνώμη του τον κοροϊδεύουν και τον διώχνουν. Αντίθετα, όταν γίνεται λόγος για θέματα που

αφορούν τη διοίκηση της πόλης, δέχονται τη συμβουλή οποιουδήποτε πολίτη ανεξαρτήτως επαγγέλματος, οικονομικής κατάστασης ή καταγωγής, γιατί πιστεύουν πως όλοι έχουν πολιτική αρετή χωρίς να την έχουν διδαχτεί από πουθενά.

Από τη στάση αυτή ο Σωκράτης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πως η πολιτική αρετή δεν είναι κάτι που διδάσκεται. Κατά το σκεπτικό του Σωκράτη, αν η πολιτική αρετή διδάσκονταν, τότε οι Αθηναίοι θα έπρεπε και για τα πολιτικά θέματα να δέχονται τη γνώμη μόνο των ειδικών, όπως κάνουν και για τα τεχνικά θέματα που αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας.

Στο κείμενο από το πρωτότυπο ο Πρωταγόρας επαναλαμβάνει τη θέση του Σωκράτη ότι, ενώ σε ζητήματα τεχνικών γνώσεων και ικανοτήτων οι Αθηναίοι δέχονται την άποψη του ειδικού και μόνον, σε ό,τι αφορά θέματα που συνδέονται με την πολιτική αρετή θεωρούν ότι ο καθένας έχει δικαίωμα να εκφέρει γνώμη.

Ο Πρωταγόρας αποδέχεται τη διαπίστωση του Σωκράτη, της δίνει όμως άλλη ερμηνεία. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από το μύθο είναι τα εξής:

α) Το ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν την πολιτική αρετή, δε σημαίνει ότι αυτή δεν διδάσκεται, όπως υποστήριξε ο Σωκράτης, αλλά ότι είναι αναγκαία η ύπαρξή της για την οργάνωση των κοινωνιών,

β) Ο Πρωταγόρας δέχεται και αιτιολογεί την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, και σε αυτή τη βάση στηρίζει το διδακτό της αρετής.

Ανακεφαλαιώνοντας, ο Σωκράτης θεωρεί ότι η συμμετοχή στα κοινά συνεπάγεται και κατοχή της πολιτικής αρετής, άρα αυτή δεν είναι κάτι που διδάσκεται. Αντίθετα, ο Πρωταγόρας δεν θεωρεί ότι η συνήθεια των Αθηναίων να παραχωρούν ισηγορία και παρρησία στους πολίτες στην εκκλησία του δήμου ταυτίζεται με την έννοια της πολιτικής αρετής αλλά προκύπτει ως βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη της πόλης και την κοινωνική συνοχή (ώς παντί ..... ἢ μή εἶναι πόλεις»).

B4.

- α) Σωστό
- β) Λάθος
- γ) Σωστό
- δ) Σωστό
- ε) Λάθος

B5α.

ἴωσιν → εισιτήριο

δεί→ ένδεια

ἀνέχονται → έξη

είδῶσιν → συνείδηση

B5.β.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι υπογραμμισμένες λέξεις έχουν την ακόλουθη σημασία:

αρετή = ικανότητα / γνώση σε κάποιον ειδικό τομέα, προσδιορίζεται από το επίθετο τεκτονικής, δηλαδή σημαίνει οικοδομική ικανότητα

λόγος = συζήτηση

δημιουργική = τεχνική ικανότητα

Προτάσεις όπου οι παραπάνω λέξεις έχουν άλλη σημασία:

1. Ο Αριστοτέλης διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.
2. Ένας από τους λόγους που ωθούν τους νέους σε επιθετική συμπεριφορά είναι η ενδοοικογενειακή βία.

3. Τα τελευταία χρόνια λειτουργούν πολλοί σταθμοί δημιουργικής απασχόλησης για τα μικρά παιδιά.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ, ΦΙΛΙΠΠΟΣ, 26-27

Γ1. Μετάφραση

Διότι όταν ο λόγος στερηθεί την γοητεία (φήμη) του ρήτορα και τη φωνή (του) και τις μεταβολές που συμβαίνουν την ώρα της ρητορείας, και επιπλέον τις ευκαιρίες και τη μελέτη τη σχετική με την πράξη, και δεν υπάρχει συναγωνισμός και η από κοινού πειθώ, αλλά γίνεται (μένει) από όλα όσα από πριν έχουν ειπωθεί έρημος και απογυμνωμένος, και κάποιος διαβάσει αυτόν με όχι πειστικό τρόπο και χωρίς να επισημαίνει (δείχνει) κανένα ήθος (αίσθημα), αλλά σα να αριθμεί, όπως είναι φυσικό, νομίζω, φαίνεται στους ακροατές ότι είναι ασήμαντος. Αυτά ακριβώς θα μπορούσαν να βλάψουν σε μεγάλο βαθμό (τον λόγο) που τώρα φανερώνεται και θα τον έκαναν να φαίνεται κατώτερος.

Γ2. α

ἀναγινώσκη: ἀνάγνωθι

ἀπαριθμῶν: ἀπαριθμοῖεν

τοῖς ἀκούουσιν: ἀκούσεσθαι

μάλιστ' : μάλα

φαίνεσθαι: φανῆτε

Γ2β

«τῶν μὲν προειρημένων ἀπάντων ἔρημος γένηται»

Απάντηση: « τοῦ μὲν προειρημένου ἄπαντος ἔρημοι γένωνται»

Γ3α

τῶν μεταβολῶν: αντικείμενο στο ρήμα ἀποστερηθῆ

τῶν προειρημένων: επιθετική μετοχή, γενική αντικειμενική στο ἔρημος

γυμνός: κατηγορούμενο μέσω του συνδετικού γένηται στο εννοούμενο υποκείμενο λόγος

εἰκότως: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο ρήμα δοκεῖ

τοῖς ἀκούουσιν: επιθετική μετοχή ως δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου δίπλα στο ρήμα δοκεῖ.

Γ3β

Ἄπερ καί τόν [...] ἐπιδεικνύμενων μάλιστ' ἂν βλάψει

Κύρια πρόταση κρίσεως καταφατική [Εισάγεται με αναφορική αντωνυμία σε θέση δεικτικής στην αρχή της περιόδου, καθώς δεν υπάρχει άλλη κύρια πρόταση στην περίοδο.]

Ἄπερ: υποκείμενο στα ρήματα ἂν βλάψει και ποιήσειεν, αττική σύνταξη.

τόν ἐπιδεικνύμενον: επιθετική μετοχή και λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος ἂν βλάψει

φαυλότερον: κατηγορούμενο στην επιθετική μετοχή τόν ἐπιδεικνύμενον μέσω του τελικού απαρεμφάτου φαίνεσθαι.

φαίνεσθαι: τελικό απαρέμφατο και αντικείμενο ἔμμεσο στο ρήμα ποιήσειεν (ετεροπροσωπία).